

Güçlen(dir)me Kavramına Eleştirel Yaklaşımlar¹

Zeynep Alica²

Toplumsal hayatta bireylerin ve grupların kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olabilmelerini ifade eden güçlen(dir)me kavramı, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimlerde ve eşitlik odaklı politika tartışmalarında merkezi bir yer edinmiştir. Kavramın kendisini tartışmaya geçmeden önce, yazının başlığında yer alan “güçlen(dir)me” ifadesinin neden bu şekilde yazıldığını ve metin boyunca da neden aynı biçimde kullanılacağını açıklamak yararlı olacaktır.

Bu yazı, eleştirel pedagoji bağlamında güçlen(dir)me kavramını yalnızca bireysel bir gelişim süreci olarak değil, toplumsal aktörlerin karşılıklı ve amaçlı etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak ele almaktadır. Bu nedenle kavramın bireyin kendi iradesi ve deneyimleri aracılığıyla gelişen yönünü ifade eden “güçlenme” boyutu ile başka aktörlerle kurulan kasıtlı/kasıtsız ilişkiler ve etkileşimler aracılığıyla ortaya çıkan “güçlendirme” boyutlarının birlikte görünür kılınması amaçlanmıştır. Metinde “güçlen(dir)me” biçimindeki parantezli yazımın tercih edilmesi, bu iki boyutu aynı anda düşünmeye imkân tanımak içindir. Bu kullanım, bir yandan etkileşim, dayanışma ve destek süreçlerinin önemini kabul ederken, öte yandan bu süreçlerin yeni bağımlılık ilişkileri ya da hiyerarşiler üretme potansiyeline karşı eleştirel bir mesafeyi de korumayı öngörmektedir. Son kertede vurgulanan nokta, bireyin kendi öznelliğini, karar verme kapasitesini ve eyleme geçme gücünü geliştirerek güçlenmesidir. Böylece güçlen(dir)me, hem kolektif etkileşimleri hem de bireysel öznelğin gelişimini birlikte düşünmeyi mümkün kılan bir kavramsal çerçeve olarak ele alınmaktadır.

Eğitimden kalkınmaya, sosyal hizmetlerden feminist hareketlere kadar farklı bağlamlarda ele alınan güçlen(dir)me, yalnızca bireysel kapasitenin artırılmasıyla değil, aynı zamanda toplumsal yapılar içerisindeki eşitsizliklerin sorgulanması ve dönüştürülmesiyle de ilişkilidir. Dolayısıyla güçlen(dir)me, hem bireysel özgüven

¹ Yazar tarafından 2015 yılında Ankara Üniversitesi’nde hazırlanan *Kadınların Güçlendirilmesinde Okuma Yazma Eğitiminin Kadınların Deneyimlerine Dayalı Olarak İncelenmesi* başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezinin literatür bölümünden yararlanılarak oluşturulmuştur.

² alicazeynep@gmail.com

ve kapasiteyi geliştiren kişisel bir süreç, hem de kolektif eylem ve politik dönüşümle bağlantılı toplumsal bir mücadele alanıdır.

Merkez kapitalist ülkelerdeki ırkçılık karşıtı yurttaşlık hareketleri ve sömürgecilik sonrası ulusal kalkınma girişimleri bağlamında da gündeme gelen güçlen(dir)me, bu yazıda özellikle kadın hareketi bağlamına odaklanarak ele alınmaktadır. Kadınların patriyarkal toplum yapısı içindeki ikincil, pasif yararlanıcı konumlarından çıkıp, eşitlikçi ve özgürlükçü toplumsal değişimlerin aktif özneleri haline gelmelerini hedefleyen bir stratejiyi esas alan bu kavram, yazı dâhilinde eleştirel pedagoji çerçevesi içinde Freire'nin özgürleşme pedagojisi ve Mezirow'un dönüştürücü öğrenme kuramına referansla, kolektif bir öğrenme süreci olarak anlamlandırılmaktadır. Yazı, güçlen(dir)me kavramına ilişkin farklı kuramsal yaklaşımları ve feminist perspektif içerisindeki özgün tartışmaları ele alarak, kavramın günümüzde toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları açısından neden kritik bir öneme sahip olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

“Güç” Meselesi

Güçlen(dir)me kavramı, günümüzde oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir. Ancak bu kavramın anlamı, tarihsel süreç içinde farklı politik yaklaşımların etkisiyle çeşitli dönüşümler geçirmiştir. Dolayısıyla güçlen(dir)me, eşitlik politikalarında yalnızca teknik bir müdahale aracı olarak değil, farklı ideolojik perspektifler içinde yeniden şekillenen ve tartışmaya açık bir kavram olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada öncelikle kavramın temelini oluşturan “güç” sözcüğünün farklı biçimlerde ele alınışı, güçlen(dir)me kavramının özellikle eleştirel eğitim bağlamında ortaya çıkışı ve farklı perspektiflerden yorumlanması tarihsel bir seyir içinde incelenmektedir. Ardından kavrama dair çeşitli yaklaşımlar tartışılmış, bu yaklaşımlara yönelik eleştiriler de değerlendirilmiştir.

Güçlen(dir)me kavramının açılımları, esasen “güç” kavramının nasıl ele alındığına bağlıdır. Kavramın İngilizce karşılığı olan *empowerment* sözcüğünden hareketle, “power” yani güç ya da iktidarın hangi bağlamda yorumlandığı ve kimin nasıl güçlenmesinin hedeflendiği kritik bir önem taşır. Bu noktada Williams'ın toplumsal cinsiyet ve kalkınma tartışmaları bağlamında yaptığı güç tanımı (Williams, 1994'ten aktaran Oxaal ve Baden, 1997, s. 1) oldukça ufuk açıcudur. Williams gücü dört farklı biçimde tanımlar: Birincisi, bir şeyin üzerinde güce sahip olmadır (power over); ikincisi, bir şeyi yapabilme gücüdür (power to); üçüncüsü, birlikte sahip olunan güçtür (power with) ve sonuncusu da içten gelen güçtür (power within). Bu tanımlar açıldığında, güçlenme ve güçlendirme yaklaşımlarının odaklandıkları alanlar ile politik açılımlarına dair önemli ipuçları elde etmek mümkündür.

Bir şeyin üzerinde gücü olma (power over) tanımı, kontrolü elinde tutmayı amaçlayan bir güç ve iktidar anlayışına işaret eder. Burada kurulan ilişki biçimi,

egemen olmayı ve bu egemenliğe tabi kılmayı hedefler. Böylesi bir güç ilişkisi, toplumsal olarak meşrulaştırılmış şiddet, tehdit ve aşağılamayı içerebileceği gibi aynı zamanda çatışma, pasif direnç, manipülasyon ve itaat gibi sonuçlar da doğurabilir. Bu tür bir güç ilişkisini, geleneksel okul ve öğrenme pratiklerinden tanıdığımız örneklerde görmek mümkündür.

İkinci güç tanımı ise bir şeyi yapabilme gücüdür (power to). Önceki yaklaşımın aksine, bu güç anlayışı hâkimiyet kurma kaygısı taşımadan yeni ihtimaller yaratma ve harekete geçme potansiyeline işaret eder. Buradaki güç, karar alma ve sorun çözüme kapasitesiyle doğrudan ilişkilidir.

Birlikte gücü olma (power with) ise bireysel gücü kolektif bir düzleme taşır. Bu bağlamda güç, yapıcı ve ortak bir eyleyişe işaret eder. Belli bir amacı gerçekleştirmek ya da ortak bir anlayışı örgütlemek için insanların bir araya gelmelerinden doğan gücü ifade eder.

Son olarak, içten gelen güç (power within) kendine güven, farkındalık ve özsaygı ile kendini kabul etmeyi, bu farkındalık sayesinde ötekini de kabul etmeyi, ona saygı duymayı ve onu eşit olarak görmeyi beraberinde getirir (Williams, 1994'ten aktaran Oxaal ve Baden, 1997, s. 1). Bu güç anlayışı, Freireci bir perspektifle insanileşmenin en önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Gaventa (2003'ten aktaran Luttrell, Quiroz, Scrutton ve Bird, 2009, s. 12), gücü görünürlüğü üzerinden sınıflandırır ve üç farklı boyut tanımlar: Görünür güç, saklı güç ve görünmez (içselleştirilmiş) güç. Görünür güç, formel yapı ve kurumlar tarafından işleyişte sergilenen geleneksel güç biçimidir. Bu gücü dönüştürmeye yönelik güçlen(dir)me stratejileri, lobicilik ve medya kullanımını öne çıkararak yasa yapma ve politika geliştirme süreçlerinde etkin olmayı hedefler. Bu kavramsallaştırmada saklı güç, karar verme süreçlerinde gerçek kontrolün kimde olduğunu belirlemeye odaklanır. Güç sahibi kişi ya da kurumlar, erişim imkânı sınırlı grupların gündem ve taleplerini dikkate almaksızın kendi etkilerini dayatarak karar alma süreçlerini şekillendirirler. Bu tür bir güç ilişkisine karşı geliştirilebilecek güçlen(dir)me stratejileri ise, örgütsel kapasitenin artırılmasını, ifade olanaklarının geliştirilmesini ve toplumsal hareketlerin inşasını içerir. Görünmez (içselleştirilmiş) güç ise bireylerin kendi konumlarını algılama biçimlerini etkiler. İnsanların güç ilişkilerini sorgulamaktan uzak durmalarının nedenlerini açıklayan bu boyuta karşı geliştirilen güçlen(dir)me stratejileri, özgüveni artırmayı, haklar konusunda bilinçlenmeyi ve toplumsal duyarlılığı geliştirmeyi gerektirir (Gaventa, 2003'ten akt. Luttrell, Quiroz, Scrutton, Bird, 2009,s.12).

Eleştirel Pedagoji ve Güçlen(dir)me

Hem toplumsal yaşantılarımızda hem de eğitim ortamlarındaki deneyimlerimizde çoğunlukla Williams'ın (1994'ten aktaran Oxaal ve Baden, 1997, s. 1) tanımladığı birinci güç türü akla gelir: Yetişkinlerin, öğretmenlerin, "bir bilen" in ya da iktidarın üzerimizde, kararlarımızda ve yaşamımızda belirleyici olan gücüdür bu.

Bu güç aynı zamanda Gaventa'nın (2003'ten aktaran Luttrell, Quiroz, Scrutton ve Bird, 2009, s. 12) hem görünür hem de içselleştirilmiş güç olarak tanımladığı durumlara tekabül eder.

Özellikle eleştirel eğitim literatürü ve farklı disiplinlerde geliştirilen eleştirel yaklaşımlar ise gücün "bir şeyin üzerinde gücü olma" yani iktidar kurma anlamındaki konumlanışına köklü eleştiriler yöneltir. Bu yaklaşımlar, hegemonik güç ilişkilerinde radikal dönüşümler gerçekleştirmeyi eğitimin en temel sorunlarından biri olarak görür ve eğitimi, bu dönüşümün mümkün kılındığı bir alan olarak tanımlar.

Kavramın eleştirel eğitim alanındaki kuramsal kökenleri incelendiğinde, özellikle 1970'li yıllardan itibaren eğitim süreçlerinin yalnızca okullarda belirli biçimlerde gerçekleştirilen bilgi aktarımıyla sınırlı olamayacağını vurgulanmaya başlandığı görülür. Eğitim, bireylerin ve giderek toplumların kendi yaşamları üzerindeki kontrollerini geliştirmelerini sağlayan dönüştürücü toplumsal pratikler olarak ele alınmalıdır. Bu yaklaşım, güçlen(dir)me kavramının pedagojik ve "andragojik" (Knowles, 1996) temellerini oluşturmuştur.

Bu bağlamda güçlenme yaklaşımının düşünsel altyapısı büyük ölçüde Freire'nin eğitim uygulamalarına ve 1970'lerden itibaren radikal eğitim çevrelerinde etkili olan *Ezilenlerin Pedagojisi* adlı eserine dayanmaktadır. Freire, bu eserinde öğrenme sürecini bireylerin toplumsal gerçekliklerini eleştirel biçimde sorgulayarak dönüştürmelerine imkân tanıyan bir praksis süreci olarak tanımlar (Freire, 2006). Onun geliştirdiği conscientizaçao (bilinçlenme) kavramı, bireylerin içinde buldukları toplumsal yapıların ezme ve ezilme dinamiklerini fark etmelerini, bu yapılar üzerinde eylemde bulunabilme ve yaşamlarını dönüştürebilme potansiyellerini geliştirmelerini ifade eder. Bu yönüyle Freire'nin yaklaşımı güçlen(dir)me yaklaşımının sonraki kuramsallaştırmalarına epistemolojik bir temel sunar.

Freire'nin "bankacı eğitim" eleştirisi, bireyleri edilgen bilgi alıcıları olmaktan çıkararak toplumsal değişimin öznesi haline getirmeyi amaçlar. Bu yaklaşım, özellikle halk eğitimi alanında politik öğrenme ile toplumsal dönüşüm arasındaki ilişkiye odaklanmış, öğrenenin güçlenmesini demokratik katılım ve toplumsal dönüşümün öznesi haline gelmesiyle ilişkilendirmiştir. Freire'ye göre insan olmanın ve insanileşmenin özünde, sorgulama ve diyalog yoluyla dünyayı dönüştürme bilinci yatar; insan sorgulayarak güçlenen bir varlıktır.

Kadın Hareketi ve Güçlen(dir)me Olarak Bilinç Yükseltme

Yukarıda çizilen çerçevede gerçekleşen öğrenme süreci, "bilinç yükseltme" olarak da tanımlanabilir. Özellikle kadın hareketi tarafından özgün bir dönüşüm aracı olarak geliştirilen bilinç yükseltme, kadınların bir araya gelerek deneyimlerini paylaşmaları ve kolektif düşünümSELLİK yoluyla bu deneyimleri eleştirel bir

süzgeçten geçirmeleriyle şekillenir. Bu süreç, aynı zamanda sancılı ama dönüştürücü bir güçlen(dir)me sürecidir.

Rosenthal'e göre (2009) bilinç yükseltme, Batı'da İkinci Dalga feminizmin yükselişe geçtiği yıllarda kadınların toplumsal sistem içinde yaşadıkları eşitsizlikleri fark etmeleri, bu eşitsizliklerin nedenlerini bir araya gelerek çözümlemeleri ve onları ortadan kaldırmak için kolektif bir anlayış geliştirmelerine hizmet eden bir yöntemdi. Kadınların ikincil konumlarının bilincine varmaları ve deneyimlerinin ortaklıklarını keşfederek politikleşmeleri açısından yol açıcı olan bu yöntem, Freire'nin pedagojisinde de dönüşüm açısından kritik bir yerde durur. Bu bağlamda bilinç yükseltme bir anlamda, ezilenlerin mahkûm edildikleri sessizlik kültürünü ve kaderciliği parçalayarak özgürleşmelerine olanak sağlayan bir süreç yaratır (Freire, 2006). Dolayısıyla kadın hareketi içinde bilinç yükseltme, güçlen(dir)menin hem bireysel hem de politik boyutu açısından vazgeçilmez bir aşama ve üretken bir yöntem olarak anılması gereken özgün bir araç olmuştur.

Freireyen pedagojinin etkisi, yetişkin öğrenmesine ilişkin kuramsal çalışmalarda ilerleyen yıllarda da güçlü biçimde hissedilmiştir. Örneğin Jack Mezirow, dönüştürücü öğrenme kuramını 1970'lerde yükselişe geçen kadın hareketinin etkisiyle üniversite eğitimlerini erken yaşlarda yarıda bırakıp ileri yaşlarda geri dönen kadınlarla yaptığı kapsamlı görüşmelerden yola çıkarak geliştirmiştir. Mezirow'a (1997) göre yetişkinler yaşamlarının belirli evrelerinde kritik deneyimler yaşarlar ve onlarda ikilemler yaratan bu deneyimler yerleşik anlam perspektiflerini sarsabilir. Eleştirel ve derinlemesine düşünme sürecinden geçen bireyler, dönüştürücü öğrenme deneyimi sayesinde daha kapsayıcı, ayrımcı olmayan, özdeşünümsel ve bütüncüsel bir bakış açısına ulaşırlar (Mezirow, 1997, s. 5). Başka bir deyişle, dönüştürücü öğrenme kuramı çerçevesinde öğrenme yalnızca bilişsel bir kazanım değil, aynı zamanda bireyin kendi yaşamı üzerinde karar alma ve eyleme geçme kapasitesini artıran bir güçlen(dir)me süreci olarak kavramsallaştırılmıştır.

Farklı Yaklaşımlar

1970'lerde güçlen(dir)me kavramı yalnızca eğitim alanında değil, toplum kalkınması ve sosyal hizmetler gibi farklı sahalarda da öne çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde, örneğin Esther Boserup'un Ekonomik Kalkınmada Kadının Rolü (1970) adlı çalışması, kalkınma süreçlerinde kadınların rollerinin göz ardı edildiğini ortaya koyarak kadınların görünmezliğini sorun etmiştir. Kalkınma literatüründe "Kalkınmada Kadınlar" (WID) yaklaşımına yöneltilen eleştiriler sonucunda, Bağımlılık teorileri ve Marxist kuramın etkisiyle "Kalkınma ve Kadın" (WAD) yaklaşımı geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlarda, kadınların küresel ekonomik sistem olan kapitalizm tarafından yapısal biçimde nasıl ikincilleştirildiği sorunsallaştırılmıştır.

1980'lerden itibaren ise kalkınma ve toplumsal cinsiyet literatüründe radikal bir paradigma değişimi yaşanmıştır. Özellikle Latin Amerikalı ve Güney Asyalı feminist akademisyenler, kalkınma politikalarının yalnızca kadınları sürece dâhil etmesinin yeterli olmadığını, asıl amacın toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkilerini dönüştürmek olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu dönemde Naila Kabeer, Gita Sen ve Caroline Moser gibi araştırmacılar tarafından geliştirilen “güçlen(dir)me” (empowerment) yaklaşımı, bireylerin kaynaklara erişimi, kendi yaşamlarına dair stratejik seçimler yapabilme kapasitesi ve bu seçimleri hayata geçirebilme yetisi kazanmaları olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşım, kadınların kalkınma süreçlerine pasif yararlanıcılar olarak katılımından ziyade, toplumsal yapıları dönüştürebilecek aktif özneler hâline gelmelerini vurgulamış, kalkınma politikalarında yapısal eşitsizliklerin sorgulanmasını ve dönüştürülmesini merkeze almıştır (Kabeer, 1999; Sen & Grown, 1987; Moser, 1989).

Güçlen(dir)me kavramının farklı boyutlarını görünür kılan bir diğer alan ise sosyal hizmetlerdir. Bu bağlamda Barbara Bryant Solomon'un yaklaşımı ön açıcı olmuştur. Solomon, *Black Empowerment: Social Work in Oppressed Communities* (1976) adlı eserinde güçlen(dir)meyi, baskı ve ayrımcılık nedeniyle güçsüzleştirilmiş birey ve toplulukların sosyal, politik ve psikolojik kapasitelerini geliştirme süreci olarak ele alır. Ona göre güçsüzlük, bireysel yetersizlikten değil, yapısal eşitsizliklerden ve kurumsal ırkçılıktan kaynaklanır. Bu nedenle sosyal hizmet müdahalesi yalnızca bireyin uyumunu artırmaya değil, aynı zamanda danışanların benlik algısını güçlendirmeye, hak talep etme becerilerini geliştirmeye ve toplumsal kaynaklara erişimlerini artırmaya yönelmelidir. Güçlen(dir)me, bu çerçevede hem kişisel kontrol duygusunun yeniden kazanılmasını hem de kolektif düzeyde toplumsal değişimi hedefleyen bir uygulama perspektifi olarak tanımlanır (Solomon, 1976; Breton, 1994).

1980'lerden itibaren giderek yaygınlaşan neoliberal politikalarla birlikte kamu harcamalarında, özellikle sağlık ve eğitim gibi alanlarda ciddi kısıtlamalara gidilmiştir. Bu durum, başta üçüncü dünya ülkeleri olmak üzere birçok ülkede dış borçların artmasına ve ekonomik krizlerin derinleşmesine yol açmıştır. Krizlerin sonucu olarak yoksullaşma giderek artarken, bu yoksulluğun radikal politik eğilimlere yönelmesini engellemek amacıyla 1990'lar boyunca güçlen(dir)me kavramının liberal yorumları öne çıkmıştır. Bu çerçevede ana akım yaklaşımların, mikro kredi gibi yöntemlerle daha çok sistem içi bireysel çözümleri uygulamaya koyduğu görülür. Güçlen(dir)me, bu süreçte Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi küresel aktörlerin yanı sıra hükümetler ve sivil toplum örgütleri tarafından yeni türden neoliberal sosyal adalet politikalarının aracı haline gelmiş, katılım, yönetim ve danışmanlık gibi kavramlarla birlikte kalkınma gündeminin merkezine yerleştirilmiştir. Ancak kavramın bu biçimde kullanımı, esasen yoksullar, kadınlar ve göçmenler gibi “dezavantajlı toplumsal gruplara” yönelik sınırlı ve neoliberal yönelimlerle uyumlu bir çerçeveyi yansıtmaktadır. Sayılan'ın (2006) da belirttiği gibi bu güçlen(dir)me anlayışında kişilerin formel karar süreçlerine, ekonomik ve politik alana katılımları, fırsatların ve kendi çıkarlarının

farkına varmaları ifade edilmekte, ancak kolektif eylem ve toplumsal değişme yönelimi devre dışı bırakılmaktadır.

İnglis (1997), Troyna (2006) ve Archibald ile Wilson (2011) gibi güçlen(dir)me kavramına daha eleştirel bir perspektiften yaklaşan yazarlar, özellikle eğitim alanında iktidar ve iktidarın eğitimdeki rolü gibi meselelerin güçlen(dir)me tartışmalarında yeterince ele alınmadığını vurgulamaktadır. Onlara göre “kim için güçlenme?” ve “ne için güçlenme?” gibi soruları sormaktan kaçınan yaklaşımlar, iktidar ilişkilerini açığa çıkarmadığı için sistem içi geçici çözümlerle yetinen sınırlı ve ana akım kavrayışların ürünü olarak kalırlar. Bu nedenle, örneğin Inglis (1997), eğitimde güçlen(dir)me yerine politik bilinçlenme ve özgürleşmeyi öne çıkaran *emancipation* kavramına yönelmeyi önermektedir.

Kadın Hareketinde Farklı Perspektifler

Kadın hareketi bağlamında ise güçlen(dir)me kavramı muhafazakârlardan radikallere uzanan geniş bir yelpazede farklı anlamlar kazanmıştır. Muhafazakâr eğilimler, kadının patriyarkal toplum yapısı içinde çeşitli açılardan ilerleme kaydetmesini öncelerken, radikal perspektifler, kadının gelişiminin ancak patriyarkal güç ilişkilerinin köklü biçimde dönüştürülmesiyle mümkün olabileceğini savunmaktadır.

Kadınların güçlendirilmesi tartışmalarında ilgili alan yazında kavramın iki ana ekseninde de ele alındığını söylemek mümkündür. Birinci ekseninde güçlen(dir)me, sistem içi ekonomik ve eğitim destekleri aracılığıyla kadının/bireyin mevcut yapıya dâhil edilmesini hedefler. İkinci eksen ise kadının/bireyin sistem içindeki konumunun farkına varmasını, bu konumu sorgulayabilir hale gelmesini, iktidar ilişkilerine karşı farkındalık ve eleştirel bilinç geliştirmesini ve eylemlerini bu bilinç etrafında biçimlendirmesini amaçlar. Diğer bir deyişle, güç algısındaki dönüşüm Williams'ın (1994'ten aktaran Oxaal ve Baden, 1997) tanımladığı iktidarın insan üzerindeki hegemonik gücünün pasif alıcıları olmaktan çıkıp; kişinin kendi içinden gelen gücün, kolektif gücün ve dönüştürücü kapasitenin farkına varmasına doğru genişlemeyi ifade eder.

Feminist bir perspektiften güçlen(dir)me kavramı beş temel yaklaşım üzerinden ele alınabilir. Bu yaklaşımlardan ilki, 1985 yılında Maxine Molyneux tarafından toplumsal cinsiyet planlaması ve politika geliştirme süreçlerine katkı sunmak amacıyla ortaya konan “pratik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları/çıkarları” ile “stratejik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları/çıkarları” ayrımıdır. Bu kavramsallaştırma, güçlen(dir)me tartışmalarına genel bir çerçeve sağlamaktadır.

Pratik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları, kadınların (ya da erkeklerin) mevcut yaşam koşullarına ilişkin istihdam, sağlık ve bakım gibi gündelik gereksinimlerini kapsar. Bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik politikalar, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü dönüştürmeyi ya da kadınların özgürleşmesini doğrudan hedeflemez. Buna karşılık stratejik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları, cinsiyetçi

işbölümünü ve kadınların ikincilleştirilmesine yol açan yapısal düzenlemeleri ortadan kaldırmayı amaçlayan dönüşümsel hedeflere yöneliktir. Bu doğrultuda geliştirilen politikalar uzun vadeli olup, kadınların toplumsal statüsünde ve eşitliğinde yapısal değişimleri hedefler. Toplumsal yaşamın tüm alanlarında eşit haklara sahip olma, doğurganlığa ilişkin kararları bağımsız biçimde verebilme ve karar alma mekanizmalarının her aşamasında etkin biçimde yer alma gibi sistemsel dönüşümler bu kapsamda öne çıkmaktadır (Luttrell ve diğerleri, 2009).

Bu konudaki diğer bir kavramlaştırma güçlen(dir)meyi kişisel, ilişkisel ve kolektif boyutlarda işleyen bir süreç olarak tanımlamaktadır. Rowlands'a (1997, s. 15) göre:

Kişisel güçlenme, bireyin benlik algısını, özgüvenini ve kapasitesini geliştirmeyi, içselleştirilmiş baskının etkilerini aşmayı içerir. İlişkisel güçlenme, bireyin içinde bulunduğu ilişkilerin doğasını ve bu ilişkilerde alınan kararları etkileme, karar alma süreçlerinde müzakere edebilme yeteneğini geliştirmektir. Kolektif güçlenme ise bireylerin tek başlarına yapabileceklerinden çok daha kapsamlı bir etki yaratmak üzere birlikte hareket etmelerini ifade eder. Bu, politik mücadelelere katılmayı olduğu kadar rekabet yerine işbirliğine dayalı kolektif eylemlere dâhil olmayı da kapsar. Örneğin köyde ya da mahallede komşularla birlikte grup halinde hareket etmek bu türden kolektif güçlenmeye örnek teşkil eder.

Kabeer (1999), güçlen(dir)meyi üç temel bileşenden oluşan bir süreç olarak kavramsallaştırmaktadır. Güçlen(dir)menin birinci bileşeni olan önkoşullar, ekonomik, beşerî ve toplumsal nitelikteki kaynaklara erişimi ifade eder. Bu kaynakların varlığı, bireyin söz konusu kapasiteyi fiilen kullanabilmesiyle, başka bir deyişle eylemlilikle, güçlen(dir)menin ikinci bileşeni olan sürece dönüşür. Önkoşulların süreçten geçmesiyle üçüncü bileşen olan sonuçlar, yani kazanımlar ortaya çıkar. Dolayısıyla güçlen(dir)menin ekonomik ve toplumsal cinsiyete dayalı boyutları önkoşulları oluştururken, bu gücün hayata geçirilmesi eylemlilik sürecine ve bu sürecin sonunda elde edilen çıktılar ise kazanımlara karşılık gelmektedir.

Longwe'nin (1990) geliştirdiği çerçeve ise güçlen(dir)menin farklı düzeyleri arasında analitik açıdan işlevsel ayrımlar yapmayı mümkün kılmaktadır. Bu çerçevede güçlen(dir)menin kademeli olarak artan dereceleri şu şekilde sıralanır (Luttrell ve diğerleri, 2009, s. 5):

1. Refah aşaması: Temel ihtiyaçların karşılandığı, yapısal nedenlerin göz ardı edilebildiği ve katılımcıların pasif alıcılar olarak görüldüğü aşama.
2. Giriş aşaması: Eğitim, toprak ve krediye eşit erişimin garanti altına alındığı aşama.

3. Bilinç yükselmesi (conscientization) aşaması: Yapısal ve kurumsal ayrımcılık sorunlarının görünür kılındığı ve bunların ortadan kaldırılmasının hedeflendiği aşama.
4. Katılım aşaması: Karar alma süreçlerine eşit katılımın sağlandığı aşama.
5. Kontrol aşaması: Katılımcıların kendi kararlarını alıp bu kararların tamamen kabul edildiği aşama.

Longwe'nin ortaya koyduğu bu çerçeve, karar alma yetkisine erişimin güçlen(dir)me süreçlerindeki belirleyici rolünü görünür kılması bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca, belirli bir düzeye ulaşabilmek için aşılması gereken evreleri ve tam anlamıyla gerçekleşecek bir güçlen(dir)menin hangi önkoşullara bağlı olduğunu ortaya koyması açısından da açıklayıcıdır. İdealleştirilmiş yaklaşımlardan uzak, aşamalı bir duyarlılığa sahip bu kavramsallaştırma her ülke ya da kültür için tek tip, standart veya ideal bir güçlen(dir)me tanımı dayatmak yerine, farklı kültürel bağlamlarda değişen aşamalarda ortaya çıkan güçlen(dir)me biçimlerinin göz ardı edilmemesine olanak tanımaktadır.

Feminist perspektif kapsamında değerlendirilebilecek güçlen(dir)me yaklaşımlarından bir diğeri, Nelly P. Stromquist tarafından dört boyut temelinde geliştirilen güçlen(dir)me kavramsallaştırmasıdır. Stromquist'in (2012, s. 186) yaklaşımı, güçlen(dir)me süreci boyunca ortaya çıkan dönüşümleri ayrıntılı biçimde tanımlar. Buna göre kadınların güçlenmesi bilişsel (bireyin kendi gerçekliğini eleştirel biçimde kavrayabilmesi), psikolojik (özsaygının geliştirilmesi), politik (güç eşitsizliklerine yönelik farkındalık, örgütlenme ve kolektif eylem kapasitesi) ve ekonomik (bağımsız gelir elde edebilme imkânı) boyutlardan oluşmaktadır. Kadınların bu dört alanda güçlenmelerini destekleyecek politikaların geliştirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin somut biçimde hayata geçirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Sonuç

Bu yazı boyunca tartışıldığı üzere "güçlen(dir)me" kavramı kadın hareketi bağlamında geliştirilmiş ve kadınların patriyarkal yapılar karşısında özneleşme süreçlerini görünür kılmak için kullanılmıştır. Ancak kavramın sunduğu eleştirel potansiyel, yalnızca kadın hareketiyle sınırlı değildir. Bugün yoksullar, mülteciler, etnik ve kültürel azınlıklar, engelliler ve benzeri dezavantajlı gruplar için de güçlen(dir)me tartışması yürütmek mümkündür. Bu grupların toplumsal yaşamda eşit haklara erişimi ve kendi seslerini duyurabilmelerinin önkoşulu olan güçlen(dir)me, eleştirel pedagoji açısından hem bireysel hem de kolektif boyutları olan bir mücadele alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Eleştirel pedagoji bağlamında güçlen(dir)me, bireysel olarak kendiliğinden gerçekleşen bir süreç değil, toplumsal aktörlerin karşılıklı ve amaçlı etkileşimleriyle mümkün olan bir dönüşüm olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu nedenle kavram, bir yandan etkileşimin önemini kabul ederken, öte yandan bu

etkileşimin yeni hiyerarşiler yaratmasına karşı durur ve nihayetinde esas olanın bireyin kendi öznelliğini ve kapasitesini geliştirerek güçlenmesi olduğunu vurgular. Böylece güçlen(dir)me, hem dışsal desteklerin hem de içsel özneleşme süreçlerinin birlikte tartışılmasını sağlayan, farklı toplumsal hareketlerde de geçerliliğini koruyan güçlü bir analitik araç olarak anlamını sürdürmektedir.

Bu bağlamda güçlen(dir)menin öğretmenler ve okul eğitimine yönelik çağrışımları oldukça belirgindir. Eğitim ortamları, yalnızca bilgi aktarımının gerçekleştiği mekânlar değil, aynı zamanda öğrencilerin kendi seslerini duyurabildikleri, karar alma süreçlerine katılabildikleri ve özneleşme deneyimi yaşayabildikleri alanlar olmalıdır. Öğretmenler, güçlen(dir)me kavramını pedagojik pratiklerine dâhil ederek öğrencilerin hem bireysel özgüvenlerini hem de kolektif dayanışma ve eylem kapasitelerini geliştirecek öğrenme ortamları yaratabilirler. Böylece okul, eleştirel pedagojinin sunduğu çerçeveye uyumlu biçimde, bireylerin yalnızca dışsal desteklerle değil, kendi öznelliklerini inşa ederek güçlenebildikleri bir toplumsal dönüşüm alanı haline gelebilir.

Kaynakça

- Alica, Z. (2015). Kadınların Güçlendirilmesinde Okuma Yazma Eğitiminin Kadınların Deneyimlerine Dayalı Olarak İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Ankara Üniversitesi.
- Archibald, T. ve Wilson, A. L. (2011). Rethinking Empowerment: Theories of Power and the Potential For Emancipatory Praxis. Conference Paper, Preceedings of the 52nd Annual Adult Education Research Conference.
- Breton, M, MSW. (1994). On the Meaning of Empowerment and Empowerment-Oriented Social Work Practice, Social Work With Groups, 17 (3), 23-37.
- Freire, P. (2006). Ezilenlerin Pedagojisi. Ayrıntı Yayınları.
- Kabeer, N. (1999). Resources, Agency, Achievements: Reflections on the Measurement of Women's Empowerment. Development and Change. 30(3). 435-464.
- Knowles, M. (1996). Yetişkin Öğrenenler: Göz Ardı Edilen Bir Kesim. (çev. Serap Ayhan). A. Ü. Basımevi., s. 56-62.
- Inglis, T. (1997). Empowerment and Emancipation. Adult Education Quarterly. 48(1), 3-17.
- Longwe, S. H. (1990). From Welfare to Empowerment. Office of Women in International Development, Working Paper 204. Michigan University.
- Luttrell, C., Quiroz, S., Scrutton, C. ve Bird, K. (2009). Understanding and Operationalising Empowerment. Overseas Development Institute.

- Mezirow, J. (1997). Transformative learning: Theory to practice. *New Directions For Adult and Continuing Education*, 74. 5-12.
- Moser, C.O. N. (1989). Gender Planning in the Third World: Meeting Practical and Strategic Gender Needs. *World Development*, 17 (11), 1799-1825.
- Oxaal, Z. ve Baden, S. (1997). Gender and empowerment: definitions, approaches and implications for policy. Brighton Institute of Development Studies University of Sussex.
- Rosenthal, N. B. (2009). Bilinç Yükseltme: Devrimden Yeniden Değerlendirmeye. Çev. Deniz Saltukoğlu. State University of New York College at Old Westbury.
- Rowlands, J. (1997). Questioning Empowerment Working With Women in Honduras. Oxfam.
- Sayılan, F. (2006). Halk Eğitime Feminist Bir Bakış. XV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi. Muğla Üniversitesi. 13- 15 Eylül.
- Sen, G. and Grown, C. (1987). Development, Crises, and Alternative Visions: Third World Women's Perspectives. Monthly Review Press.
- Solomon, B. B. (1976). Black empowerment: Social work in oppressed communities. Columbia University Press.
- Stromquist, N. (2012). Kadınların Güçlendirilmesinde Eğitimin Rolü. içinde Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim. (Der. F. Sayılan). Dipnot Yayınları.
- Troyna, B. (2006). Blind Faith? Empowerment and Educational Research. *International Studies in Sociology of Education*. University of Warwick. Routledge.